

Р. Я. ПИРІГ*

**ЩЕДРІ ТРИ ЧВЕРТІ ВІКУ
ПРОФЕСОРА ЯРОСЛАВА КАЛАКУРИ**

Я. С. Калакура.

24 вересня виповнилося 75 років від дня народження відомого українського вченого, доктора історичних наук, професора, Заслуженого працівника вищої школи України Ярослава Степановича Калакури. Його ґрунтовні дослідницькі пошуки позначені вагомими здобутками у багатьох галузях історичної науки, насамперед – історіографії, джерелознавстві та архівознавстві. Блискучий талант організатора вищої школи, педагога-новатора плідно втілювався у підготовці високопрофесійних фахівців – істориків, наукових кадрів вищої кваліфікації. Все це принесло вченому заслужений авторитет і повагу в широких колах наукової, педагогічної, архів-

ної громадськості. Його життєвому і творчому шляху присвячено чимало публікацій¹.

Народився Я. С. Калакура у с. Рудики Підгаєцького повіту Тарнопільського воєводства (II Річпосполита). Батьки, по-селянськи мудрі, освічені й свідомі українці, прищепили синові християнські чесноти, інтерес до знань, до історії, виховали щирі національні почуття. Освіту отримав у Коломийському педучилищі та Чернівецькому державному університеті. Трудовий шлях розпочинав учителем, потім була комсомольська і викладацька робота в Івано-Франківському педінституті. Першим етапом наукового становлення стало навчання в аспірантурі

* Пиріг Руслан Якович – головний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, професор.

Київського державного університету імені Т. Шевченка. Під керівництвом авторитетного вченого, людини великої мудрості і життєвого досвіду проф. І. І. Шевченка у 1968 р. захистив кандидатську дисертацію, присвячену актуальній у той час темі – історії соціалістичного змагання².

Незабаром здібний молодий науковець став відповідальним працівником відділу науки і навчальних закладів, а згодом – помічником секретаря ЦК Компартії України. На початку 1970-х рр. йому довелося бути в епіцентрі тривалої і жорсткої дискусії навколо концептуальних проблем підготовки чергового видання “Нарисів історії Комуністичної партії України”, зокрема її початкового періоду та гострої внутрішньопартійної боротьби. Ця полеміка торкнулася й мене, тодішнього аспіранта Харківського університету. Обрана тема дисертації – “Боротьба “правих” і “лівих” в КП(б)У 1918 року” виявилася не просто складною, але й політично дражливою. Саме тоді доля звела мене з помічником секретаря ЦК з ідеології. Завдяки його порадам тему вдалося скоригувати у бік більш широкого контексту партійного будівництва в Україні.

Робота в апараті ЦК КП України дала можливість Я. С. Калакури добре вивчити діяльність академічних наукових установ та вузівських кафедр історичного профілю. Спілкування із відомими ученими Ф. П. Шевченком, В. А. Дядиченком, А. В. Санцевичем, В. Г. Сарбеем, М. Я. Варшавчиком, П. М. Шморгуном істотно вплинули на його вибір напряму подальших досліджень – історіографія історії Компартії України.

Водночас апаратна праця стала для молодого вченого серйозним випробуванням, школою громадянського змужніння і кар’єрних розчарувань. Принципова позиція стосовно трактування низки питань української історії, зокрема національно-визвольного руху другої половини ХІХ ст., оцінки українського націонал-комунізму виявилася не до вподоби тодішньому ідеологу КПУ В. Маланчуку. Звинувативши Я. Калакуру в “націонал-комунізмі”, у 1972 р. він домігся його звільнення з партійної роботи.

Відтоді вже чотири десятиліття діяльність Я. С. Калакури нерозривно пов’язана з Київським університетом імені Т. Шевченка, де розкрився його інтелектуальний потенціал, організаторський талант і висока педагогічна культура. Спочатку він працював заступником директора Інституту підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук. У 1980 р. захистив докторську дисертацію³. З 1981 по 1989 рр. – про-ректор із навчальної роботи, директор Інституту суспільних наук університету.

У 1994 р. Я. С. Калакура очолив кафедру архівознавства та спеціальних галузей історичної науки. Він багато зробив для успадкування й збагачення традицій першої в Україні архівознавчої та джерелознав-

чої кафедри, закладених її завідувачами професорами Ф. Шевченком, В. І. Стрельським та В. О. Замлинським. Слід відзначити, що як науковець і партійний працівник Ярослав Степанович був давно і тісно пов'язаний з архівними установами і архівною справою. Цей зв'язок має декілька вимірів: а) як користувач архівною інформацією; б) як куратор архівних установ; в) як завідувач архівознавчої кафедри; г) як дослідник історії, теорії архівознавства та архівної практики; д) як організатор підготовки кадрів архівістів і наставник молодих архівознавців.

Його перші знайомства з фондами міського та обласних архівів у Станіславі (нині Івано-Франківськ) відбулися на межі 1950–1960 рр., коли створювалася кімната комсомольської слави в обласному історико-краєзнавчому музеї. Виявлялися документи з історії революційного руху на Прикарпатті та участі в ньому молоді. Пізніше в ході виконання дипломної роботи як студент Чернівецького державного університету, а також в аспірантські роки, працюючи над кандидатською дисертацією з історії творчої активності робітників промислових підприємств західних областей України, він опрацював відповідні фонди партійних і державних архівів Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської областей, а також Партійного архіву Інституту історії партії при ЦК КП України, архіву Укрпрофради.

На межі 1960–1970-х рр. Я. С. Калакура як відповідальний працівник відділу науки і навчальних закладів ЦК КП України був куратором Головного архівного управління при Раді Міністрів УРСР. Це дозволило йому досить близько ознайомитись з діяльністю колеги управління, його голови О. Г. Мітюкова, центральних державних архівів, редколегії журналу “Архіви України”. Не переривались його зв'язки з архівами і в період написання докторської дисертації.

На посаді проректора Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка Ярослав Степанович велику увагу приділяв роботі архівознавчої кафедри, яку очолював у той час відомий архівіст і джерелознавець В. І. Стрельський. Після його виходу на пенсію за рекомендацією Ярослава Степановича кафедру очолив В. О. Замлинський, якого він знав особисто як колишнього завідувача Партійного архіву Волинського обкому партії, а потім старшого наукового співробітника Партійного архіву Інституту історії партії при ЦК КП України.

На початку 1994 р., після смерті Володимира Олександровича, Я. С. Калакуру було обрано завідувачем кафедри. Це найбільш продуктивний період у його діяльності на ниві архівознавства і підготовки архівістів. Він ініціював широкий план заходів, спрямованих на реорганізацію кафедри, її кадрове зміцнення, узаконення спеціальності “архівознавство”, оновлення навчального плану, розроблення нових програм із низки фахово-орієнтованих дисциплін. Разом з професорами М. Я. Варшавчиком та Б. І. Корольовим завідувач запропонував змі-

рів та 2 доценти. Захистили кандидатські дисертації лаборанти кафедри А. М. Сукало та Н. А. Сердюк.

Новий завідувач добре розумів, що справитися з такими масштабними завданнями неможливо без тісної взаємодії з Головархівом України, Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства, архівними установами. До речі, в 1998–2003 рр. Я. С. Калакура був членом колегії Головного архівного управління – Державного комітету архівів України. Як тодішній керівник державної архівної системи з приємністю згадую тісну співпрацю з колективом архівознавчої кафедри, особисто її завідувачем. Спільне усвідомлення неможливості підготовки високопрофесійних кадрів істориків-архівістів без комплексу сучасних профільних навчальних підручників і посібників сприяло тому, що одним із пріоритетних напрямів роботи кафедри стала підготовка першого національного підручника “Архівознавство”.

Як член авторського колективу можу підтвердити всю складність народження цієї книги. І тут Ярослав Степанович виявив не тільки властиві йому наполегливість, організаторські здібності, вміння спрямувати роботу колективу, але й взяв на себе розробку його концепції, структури, методичного забезпечення. Йому належала ключова роль у визначенні предмета і об’єкта архівознавства, обґрунтуванні періодизації розвитку архівної справи в Україні, у розмежуванні таких понять як архівна система та система архівних установ тощо. Чималі труднощі довелося перебороти й при виданні підручника. Завдяки фінансовій підтримці ректора Київського університету культури М. М. Поплавського підручник вийшов друком у 1998 р.⁴

Я. С. Калакура разом з іншими членами колективу був удостоєний галузевої премії імені Василя Веретенникова. Друге видання підручника вийшло в світ у 2002 р. й досі користується найбільшою популярністю серед студентів⁵. Десятиліття, що минуло з того часу, позначене новими істотними напрацюваннями з теорії і методології архівознавства, впровадженням прогресивних архівних технологій, просуванням у сфері архівного менеджменту, розширенням зв’язків з міжнародною архівною спільнотою. Все це має знайти відображення у новому виданні підручника “Архівознавство”, яке є нагальним. Поза сумнівом, така ініціатива вузівських архівознавців була б підтримана керівництвом Державної архівної служби України, тим паче, що за останні роки науковий потенціал кадрів архівістів істотно зріс.

Ярослав Степанович також підтримував підготовку “Хрестоматії з архівознавства”, брав участь у створенні навчального посібника “Нариси історії архівної справи в Україні”, “Української архівної енциклопедії” та інших праць⁶. Він був серед ініціаторів і активних розробників Концепції підготовки кадрів для архівних установ України⁷, причет-

ний до відкриття в КНУ імені Т. Шевченка аспірантури і магістратури за спеціальністю “Архівознавство”, розроблення навчального плану і низки авторських спецкурсів, у тому числі: “Архівний менеджмент”, “Архівна система України”, “Методологія архівознавчого дослідження”, “Архівні джерела з історії українського руху опору” та ін.

Складаючи портрет Я. С. Калакури як архівознавця, не можна обійти загальний діапазон його наукових інтересів, який вражає масштабністю і розмаїттям. Він сформувався як дослідник політичної історії та історіограф. У радянські часи досліджував історіографію історії Компартії України в умовах розвинутого соціалізму. З відновленням державної незалежності України зосередився на українській історіографії, підготував авторський лекційний курс “Українська історіографія”, який витримав два видання⁸. Він очолював авторський колектив національного підручника “Історичне джерелознавство”, який побачив світ у 2002 р., взяв участь у підготовці навчального посібника “Спеціальні історичні дисципліни” (керівник авторського колективу І. Н. Войцехівська).

Досягнувши пенсійного віку, Ярослав Степанович передав завідування кафедри в 2002 р. проф. М. Г. Щербак, залишившись на посаді професора кафедри. Він продовжує читати лекції, проводити семінарські заняття, займається науково-дослідною та консультативною роботою, не пориває зв'язків з архівною справою. З 2010 р. бере участь в роботі Громадської ради при Державній архівній служби України. Учений активно співпрацює з академічними інститутами історії України, української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, з Національним науково-дослідним інститутом українознавства та всевітньої історії.

Величезний внесок Я. С. Калакури у підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації. Під його керівництвом захищено 15 докторських і майже 50 кандидатських дисертацій. Низка праць присвячена архівознавчій тематиці. Зокрема, Олена Косенко проаналізувала джерельно-інформаційний потенціал особових архівних фондів, Іван Мищак вивчив розвиток архівної справи в Україні у 1940–1960-х рр., Ірина Мага вперше дослідила життєвий і творчий шлях одного із зачинателів українського архівознавства В. Романовського⁹.

Загалом перу ювіляра належить понад 500 наукових, науково-популярних, публіцистичних, науково-методичних і навчальних праць, у т. ч. 84 індивідуальних і колективних монографії, 3 навчальних підручники, 8 посібників видано під грифом Міністерства освіти і науки. Ярослав Степанович – академік вищої школи України, Заслужений працівник вищої школи, заслужений професор КНУ імені Т. Шевченка, нагороджений орденами “За заслуги” II і III ступенів, Почесною грамотою Верховної Ради України.

Ті, кому довелося працювати і спілкуватися з Ярославом Степановичем, відзначають його мудрість та інтелект, нестримну енергію, велику працездатність, відданість справі, самоорганізованість і вимогливість, активну громадянську позицію, які органічно поєднуються з чуйністю і доброзичливістю, небайдужістю до людей. Свій ювілей він зустрічає сповнений оптимізму, нових наукових планів. Колеги, учні й друзі зичать йому міцного здоров'я, творчої наснаги, родинного щастя і довгих літ життя.

---

¹ *Корольов Б. І.* Зоряний час професора Я. С. Калакури. – Освіта, 2002. – № 45. – С. 7; *Ковальчук О.* Калакура Ярослав Степанович // Українські історики ХХ століття. Біобібліогр. довідн. – К.; Л., 2003. – С. 126–127; *Кланчук С. М.* Калакура Ярослав Степанович // Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1834–2004): Минуле й сьогодні. – К., 2004. – С. 208; *Панченко В. О.* Ключ до скарбниці історії // Науковий світ. – 2005. – № 4. – С. 26–27; *Матейко Р. М.* Книга, створена розумом і серцем // Бористен, 2005. – № 8. – С. 3–4; *Куделко С. М.* Для усіх, хто захоплюється українською історією, наукою та культурою // Харківський історіографічний збірник. – Вип. 8. – Х., 2006. – С. 240–242; Калакура Ярослав Степанович // Українські архівісти (ХІХ–ХХ ст.). Біобібліографічний довідник. – К., 2007. – С. 264–265; До 70-річчя від дня народження професора Я. С. Калакури // Український історичний журнал. – 2007. – № 5. – С. 227–233; Ярослав Степанович Калакура. Біобібліографічний довідник. – К., 2012 та ін.

² *Калакура Я. С.* Комуністична партія України в боротьбі за втілення і дальший розвиток ленінських принципів соціалістичного змагання (1959–1965 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1968.

³ *Калакура Я. С.* Коммунистическая партия Украины в условиях развитого социализма. Историография: Дис. ... д-ра ист. наук. – К., 1980.

⁴ Архівознавство: Підручник / Керівн. автор. кол. Я. С. Калакура. – К., 1998.

⁵ Архівознавство: Підручник. Видання 2-ге, виправлене і доповнене / За ред. Я. Калакури та І. Матяш. – К., 2002.

⁶ Хрестоматія з архівознавства / Упоряд. І. Б. Матяш, Г. В. Боряк, Р. Я. Пиріг. – К., 2003; Нариси історії архівної справи в Україні / За ред. І. Матяш та К. Климової. – К., 2002; Українська архівна енциклопедія. – К., 2008.

⁷ *Калакура Я. С.* Концепція підготовки кадрів для архівних установ України // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. III. – К., 1998. – С. 17–24 (співавт. Матяш І. Б., Пиріг Р. Я. та ін.).

⁸ *Калакура Я. С.* Українська історіографія: курс лекцій. – К., 2004; *Його ж.* Українська історіографія: курс лекцій. – Вид. 2-ге. – К., 2012.

⁹ *Косенко О. В.* Джерельно-інформаційний потенціал особових архівних фондів. Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2009; *Мищак І. М.* Розвиток архівної справи в Україні (1943 – середина 1960-х років). Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2002; *Мага І. М.* Віктор Олександрович Романовський – історик та архівіст. Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2003.